

ՅՈՂԱՆՆԵՍ ԼԵՓՄԻՈՒՄԻ ՆԱՄԱԿԸ ԱՐՇԱԿ ԶՈՊԱՆՅԱՆԻՆ

Բանայի բաներ – Յոհաննես Լեփսիուս, Արշակ Չոպանյան, Էրիխ Մարիա Ռեմարկ, «Վարդենիք Հայաստանյաց», նամակ, գործիչներ, բարեկամական կապեր, հայանպաստ գործունեություն

Հարկ չկա վերստին հայացք նետելու հայ ժողովրդի անմնացորդ նվիրյալ Արշակ Չոպանյանի (1872-1954) անհամար կապերի և սերտ համագործակցության վրա եվրոպացի, մասնավորապես ֆրանսիացի քաղաքական գործիչների, գրողների, պատմաբանների և մտավորականների հետ, քանզի այդ հարցին անդրադարձել են շատերը¹: Այդուհանդերձ, Չոպանյանի՝ ավելի քան կեսդարյա առնչություններն աշխարհահռչակ տարբեր գործիչների հետ եղել են այնքան բազմազան, որ դրանց որոշ դրվագներ դուրս են մնացել նրա կենսագիրների և պատմաբանների ուշադրությունից:

Առիթից օգտվելով՝ տեղեկացնենք (որևէ մեկն, ի դեպ, այդ մասին չի հիշատակել), որ 1945 թ. ապրիլին Չոպանյանը ֆրանսիացի ականավոր քաղաքական գործիչ, Ֆրանսիայի ժամանակավոր կառավարության նախագահ Շառլ դը Գոլին պաշտոնապես հրավիրել է մասնակցելու ապրիլի 15-ին Սորբոնում կայանալիք՝ հայ քնարերգությանը և երաժշտությանը նվիրված միջոցառմանը: Այդ մասին է վկայում նրա գրասենյակի ղեկավարի՝ Չոպանյանին հղած պատասխան նամակը, որով նա հայ գործչին խոստանում է դր Գոլին փոխանցել նրա հրավերը²: Այդ միջոցառմանը վերջինիս մասնակից լինելու մասին, սակայն, մեզ ոչինչ հայտնի չէ:

Յավոք, Յոհաննես Լեփսիուսի (1858-1926) և Չոպանյանի բարեկամական առնչությունների մասին հիշատակել են գերմանացի գործչի հայանպաստ գործունեությանն անդրադարձած ոչ բոլոր պատմաբանները³: Դրանք ամբողջությամբ շրջանցել են նաև Չոպանյանի կենսագիրները⁴: Մեր տեղեկու-

¹ Տե՛ս, օրինակ, **Դալլաքյան Կ.**, Արշակ Չոպանյան: Կյանքը և գործը, Երևան, 1987, **Khayadjian E.**, Archag Tchobanian et le mouvement arménophile en France, 2ème éd., 2001.

² Ե. Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարան, Արշակ Չոպանյանի արխիվ, III բաժին, վավ. 4299:

³ Տե՛ս, օրինակ, **Հայրունի Ա.**, Յոհաննես Լեփսիուսի առաքելությունը, Երևան, 2001, *նույնի՝* Յոհաննես Լեփսիուսը և հայ գործիչները, Էջմիածին, 2013, թիվ Դ, էջ 60-86:

⁴ Տե՛ս **Հապեշեան Հ.**, Արշակ Չոպանեան, Փարիզ, 1924, **Ֆեներճեան Գ.**, Արշակ Չոպանեան: Կենսագրական և մատենագիտական նօթեր, Փարիզ, 1938, **Ալեքսանեան Տ. Ե.**, Արշակ Չոպանեան, Աթենք, 1939, **Դալլաքյան Կ.**, նշվ. աշխ.:

թյուններն այս առնչությամբ խիստ սուղ են: Այնուամենայնիվ, այդ հարցի վրա հավելյալ լույս է սփռում Չոպանյանի արխիվում պահպանված Լեփսիուսի՝ նրան հղած նամակը, որը փաստում է նրանց միջև առկա սերտ կապերի գոյությունը և դրանով իսկ պայմանավորում այս անտիպ վավերագրի պատմական նշանակությունը:

Թեև Լեփսիուսը բավարարվել է սույն նամակի ամսաթիվը նշելով, այդուհանդերձ կարելի է ըստ դրա բովանդակության անվարան հավաստել, որ այն գրվել է 1923 թ., քանի որ նա հիշատակում է Չոպանյանի կազմած՝ հայ քնարերգության անթոլոգիայի «նոր», այն է՝ երկրորդ հատորը նվեր ստանալու մասին¹: Նշենք, ի դեպ, որ սույն հրատարակությունն արժանացել է թե՛ հայ և թե՛ եվրոպացի մտավորականների բարձր գնահատականներին²:

Բացի դրանից, Լեփսիուսն իր նամակում բացահայտորեն ակնարկում է իր հայրենիքի վատթար վիճակը: Անտարակուսելի է, որ նման պայմաններում Գերմանիան կարող էր գտնվել միայն Առաջին համաշխարհային պատերազմում կրած ծանր պարտությունից հետո՝ Վեյմարյան հանրապետության տարիներին, ինչն արտացոլվել է նաև Էրիխ Մարիա Ռեմարկի տարբեր վեպերում («Վերադարձ», «Սև կոթող»):

Պահպանվել է Լեփսիուսի ֆրանսերեն նամակի մեքենագիր բնօրինակը, որը գերադասում ենք ներկայացնել հայերեն թարգմանությամբ (Ե. Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարան, Արշակ Չոպանյանի արխիվ, III բաժին, վավ. 5510):

ՎԱՐՈՒԺԱՆ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

Պոտսդամ, 16-ը հոկտեմբերի 19[23 թ.]

Թանկագին և մեծարգո՝ պարոն,

Ես օգտվում եմ ամենաբարեհաճ առիթից՝ իմ գերազանց բարեկամ պրոֆ. Հապեշյանի միջոցով Ձեզ հաղորդելու իմ ողջույնները և ջերմագին շնորհակալանքները՝ ի նշան Ձեր «Վարդենիք Հայաստանյաց» նոր հատորի նվիրատվության, որը ես ուսումնասիրեցի ամենամեծ հրճվանքով: Ես միայն այսօր եմ գրում այս տողերը, թեպետ Ձեր գիրքն արդեն վաղուց ի վեր իմ բնակարանում զարդարում է իմ սեղանը, սակայն իմ երկարատև հիվանդությունն ինձ խանգարեց վերսկսելու իմ թղթակցությունը:

Իմ բարեկամ Հապեշյանը ձեզ կպատմի իմ կյանքի և ձեր ազգի դատի նկատմամբ մեր նախանձախնդրության մասին: Իմ համակրանքի հավելումը

---

¹ La Roseaie d'Arménie, t. second, Paris, 1923. Հարկ է մեկնաբանել, որ այս հրատարակության առաջին և երրորդ հատորները լույս են ընծայվել համապատասխանաբար՝ 1918 և 1929 թվականներին:

² Տե՛ս **Դալլաքյան Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 359-361, **Khayadjian E.**, նշվ. աշխ., էջ 308-311:

ձեր դժբախտ ժողովրդի հանդեպ հնարավոր էր, որովհետև Գերմանիան և Հայաստանն այժմ դարձել են տառապանքների և դժբախտության բախտակիցներ, բայց ես համոզված եմ, որ կամոքն Աստծո մենք երկուսս կվերածնվենք:

Հաճեցեք ընդունել, պարո՛ն, հարգանքներիս ամենամեծ հավաստիքը:

Ձեր նվիրյալ՝ [ստորագրություն]

Варужан Погосян – Письмо Иоганнеса Лепсиуса Аршаку Чопаняну

Иоганнес Лепсиус, один из преданных армянскому народу европейских общественных и религиозных деятелей, обличавший османские власти за совершенные ими преступления в годы геноцида армян, имел обширные связи со многими армянскими деятелями, на что не раз обратили внимание исследователи, изучавшие его арменофильскую деятельность. Однако в исторических трудах, посвященных этому периоду, даже не упоминается о взаимоотношениях Лепсиуса с видным армянским общественным деятелем Аршаком Чопаняном. В его личном архиве мы обнаружили адресованное Чопаняну письмо Лепсиуса, в котором он выражает признательность за присланную ему в дар книгу, опубликованную армянским автором. Этот документ является ярким свидетельством тесной дружбы двух выдающихся деятелей. Письмо И.Лепсиуса, написанное в 1923 г. по-французски, публикуется в переводе на армянский язык.

Varoujean Poghosyan – The Letter of Johannes Lepsius to Arshak Chopanyan

Johannes Lepsius, one of the devotees of the Armenians among the European public and religious figures in the years of the Armenian Genocide and one of the whistleblowers of the crimes of the Ottoman authorities, had extensive contacts with many Armenian figures, about which has time and again been written by many researchers studying his Armenophile's activities. However, the vast majority of historians of the Armenian Genocide, as well as biographers of prominent Armenian public figure Arshak Chopanyan, did not even mention their relationships. The letter of Lepsius to Arshak Copanyan revealed by us in his personal archive, written in 1923 in French, in which he expresses his gratitude for sending him one of the books published by Chopanyan in 1923, is a striking proof of their close friendship. The letter is published in translation into Armenian.